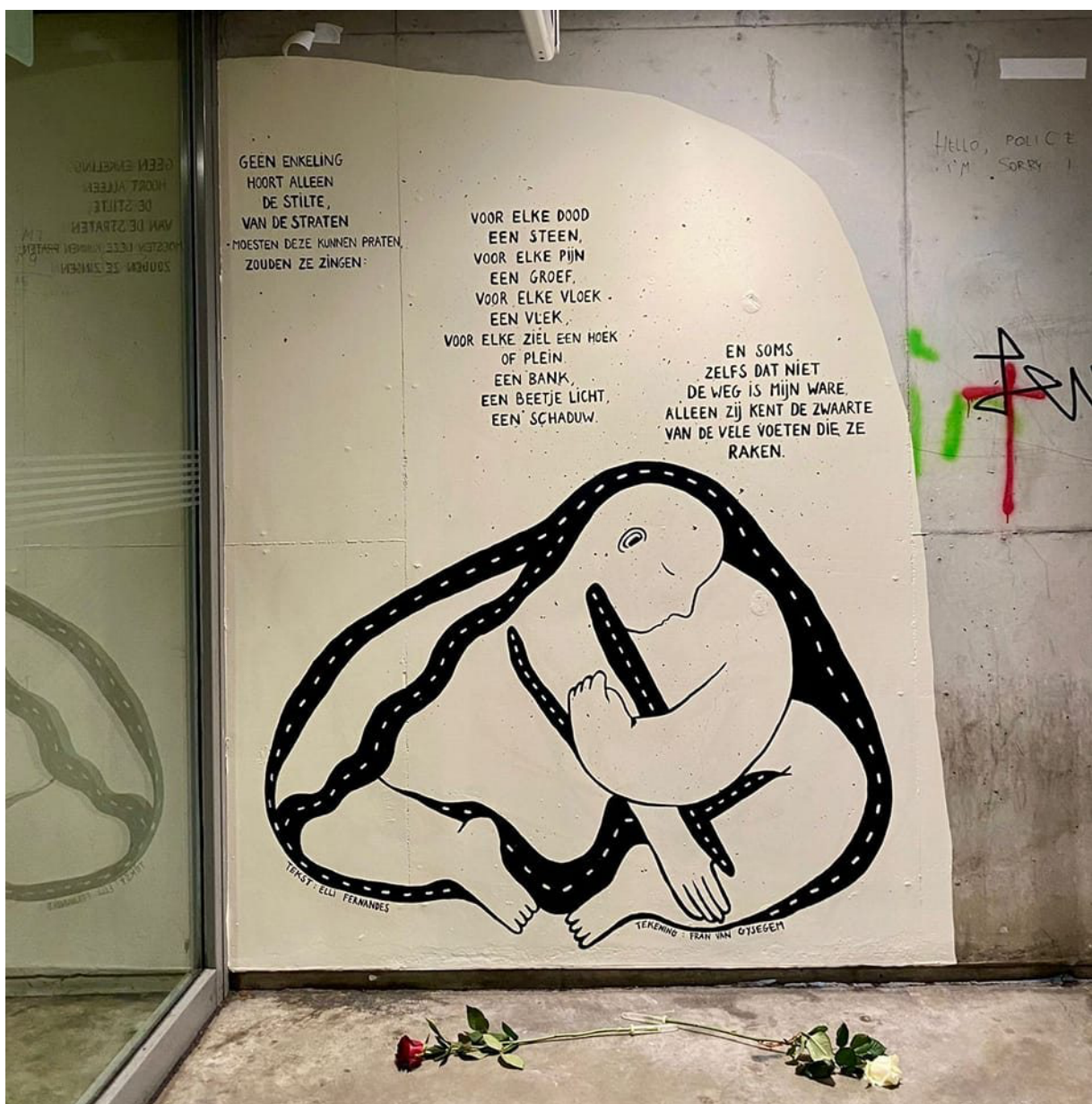


Voorwoord bij het Veldonderzoek naar de NACHTbesteding van STRAatbewoners in Antwerpen

In de nacht van 4 op 5 november 2021 overleden Mike en Wesley in de fietsenstalling Astrid -1 aan het Centraal Station van Antwerpen. Beide mannen behoorden tot de ruime en diverse groep van Antwerpse mensen die kampen met dak- en thuisloosheid (we noemen hen 'straatbewoners'). Ze sliepen die nacht in elkaars buurt in de fietsenstalling. Voorts hadden ze elk een ander levensverhaal en een andere reden om daar te zijn. Ze kenden elkaar ook niet en waren er niet samen toegekomen. Hun overlijden bracht heel wat deining, verdriet en onmacht teweeg, niet enkel bij hun familie en vrienden, ook bij heel wat hulpverleners en in het ruimere middenveld.



Vanuit het Straatoverleg (overlegorgaan van laagdrempelige werkingen voor en met straatbewoners) worden we al vele jaren geconfronteerd met een lange lijst namen van mensen die veel te vroeg bezweken aan een bikkelhard straatleven. Velen van hen stierven uiteindelijk in een ziekenhuis, in de opvang, of thuis. De vaststelling dat mensen effectief sterven tijdens hun unheimliche nacht op straat, en dan nog met twee in dezelfde nacht en in dezelfde parking, deed ons op een pijnlijke manier beseffen dat we als samenleving echt wel falen. Deze vaststelling bracht heel wat gesprekken op gang. Tussen de werkingen onderling, met het ruimere middenveld, met het Stedelijk beleid. Wat kan er beter in de zorg voor straatbewoners ?

Hoe komt het überhaupt dat zoveel mensen in een welvarende stad als Antwerpen de nacht op straat door brengen ?

Het onderzoeksproject dat hier voorligt is een poging om de stem van de straatbewoners zelf te laten horen. Hoe komt het dat velen van hen soms of lange tijd buiten slapen of slapen ? Welke redenen liggen daaraan ten grondslag ? Waarom maken ze geen gebruik van de bestaande nachtopvangmogelijkheden ?

We willen met de resultaten van dit onderzoek niet met de vinger wijzen naar de bestaande nachtopvangcentra. Zij werken zeer geëngageerd met de middelen, mogelijkheden en kaders die hen aangereikt en opgelegd worden.

We willen wel perspectieven aanreiken vanuit de straatbewoners zelf. Wie het schoentje draagt kan uiteindelijk beter aangeven waar het wringt dan de schoenmaker zelf. We hopen dat deze perspectieven mee genomen worden in een toekomstig herdenken van nachtelijke opvang van straatbewoners.

Daarbij willen we ook de kanttekening maken dat we ervan uitgaan dat nachtopvang steeds noodopvang is en blijft. We pleiten voor een gedifferentieerde toepassing van het 'Housing First' principe om dakloosheid uit de wereld te helpen. Vermits we helaas niet in de ideale wereld leven en we dakloosheid momenteel eerder zien toenemen, gaan we ervan uit dat er goede vormen van nachtopvang moeten blijven ontwikkeld worden.

Niek Everts, voorzitter Straatoverleg Antwerpen, november 2022

Veldonderzoek naar de NACHTbesteding van STRaadbewoners in Antwerpen – ‘NACHTSTRA’ [maart – juni 2022]

Opdrachtgever: *Straatoverleg*

Ontwikkeling en organisatie: *‘t Vlot (laagdrempelig initiatief voor straatbewoners) i.s.m. Free Clinic vzw (ambulante zorg vanuit Harm Reduction perspectief voor mensen die illegale middelen gebruiken).*

Financiering: *Stichting Nicolas Cusanus*

Eindstage Amber Van Wijngaarden, faculteit Toegepaste Psychologie, Hogeschool Thomas More, Antwerpen; Coaching: Anton Van Dijck, GIG-project (*Gezondheidsbevordering bij Injecterend Gebruik*), Free Clinic, Antwerpen & researchgroep SUPERB (*Substance Use and Psychosocial Risk Behaviour*), Hogeschool Gent, Gent.

1. Het NACHTSTRA project:

1.1. Het veldonderzoek

Het NACHTSTRA onderzoeksproject is een kortlopend veldonderzoek (ca. drie maanden) in de groep van straatbewoners (gemeenzaam ‘dak- en thuislozen’ genoemd) die ’s nachts in de publieke ruimte verblijven in de stad Antwerpen. Uitvoerend onderzoekster is Amber Van Wijngaarden, laatstejaars-studente aan de Tomas More hogeschool in Antwerpen, die hiermee haar stageverplichtingen vervulde. Het uitvoeren van een onderzoek is een atypische stage en wordt niet verwacht een verworven vaardigheid te zijn van de studenten in kwestie. Daarom werd ervoor gekozen om de studente te koppelen aan een stagebegeleider (-‘mentor’), i.c. iemand met ervaring in (kwalitatief) wetenschappelijk onderzoek die tevens bekend is met het Antwerpse (drug)werkveld. De studente werd voor het Nachtstra veldonderzoek bedacht met grote onderscheiding en studeerde af eind juni 2022.

1.2. Achtergrond en totstandkoming

Reeds enkele jaren merkt men in Antwerpen dat de plaatsen voor straatbewoners in de nachtopvang niet allemaal ingevuld raken (ook maar niet uitsluitend tijdens de wintermaanden wanneer bijkomende plaatsen worden gecreëerd). Er blijven nog steeds mensen te vinden die zelfs bij vriestemperaturen de nacht buiten doorbrengen. Het gelijktijdig overlijden van twee personen (Wesley & Mike) begin november 2021 in de parking onder het centraal station, heeft de urgentie van dit thema op scherp gesteld.

Op de vraag waarom straatbewoners ’s winters buiten slapen en/of geen gebruik willen of kunnen maken van de bestaande nachtvoorzieningen, bestaat voorlopig geen éénduidig antwoord. In de drie maanden die de stage duurde, trachtte de studente/onderzoekster hierover méér duidelijkheid te

scheppen door. Dit aanvankelijk door kennis te maken met en zich in te werken in verschillende betrokken organisaties (o.a. CAW Outreach, Mobiel Psychiatrisch Team, veldwerkers, CAW-medewerkers, Kamiano, 't Vlot, De Nomaad, De Revue, etc.) om vervolgens hoger vermelde vraag te kunnen voorleggen aan de straatbewoners zelf. Het project kreeg het acroniem 'Nachtstra' en liep van begin maart tot medio juni 2022.

Dit onderzoek heeft geen wetenschappelijke pretenties. Het kan m.a.w. geen basis vormen om sluitende uitspraken te doen. Daarnaast is de onderzoekssample niet representatief voor de volledige groep van dak- en thuislozen in Antwerpen, waardoor bevindingen evenmin kunnen worden geëxtrapoleerd naar alle Antwerpse straatbewoners. Toch heeft dit werk o.i. bijzondere merites en nut. De waarde ervan is onder meer te vinden in de bijzondere voeling die de onderzoekster wist te ontwikkelen met de issue en de mensen die er het onderwerp van zijn. Ook de hulp van en samenwerking met talrijke personen die beroepshalve werken rond dak- en thuisloosheid, speelde hierin een belangrijke rol. Deze troeven maakten intensieve contacten mogelijk met de mensen die het best geplaatst zijn – de straatbewoners zelf – om meer inzicht te geven in de factoren die (een deel van) hen verhinderen om gebruik te maken van de bestaande nachtaccommodatie en/of initiatieven. Aan gezien enige verslaggeving of onderzoeksdocument niet tot de stageopdracht van de studente behoorde, worden de belangrijkste bevindingen door de stagebegeleider op een rij gezet in dit rapport.

1.3. Onderzoeksvraag en –methoden

De centrale onderzoeksvraag van Nachtstra luidt als volgt: ***'wat zijn de redenen/motivatie(s) van straatbewoners die de nacht buiten doorbrengen om géén gebruik te willen of kunnen maken van de bestaande initiatieven voor nachtopvang of -verblijf?'***. Het gaat dus niet om een kwantitatieve benadering of de vraag *hoeveel* mensen 's winters de nacht buiten doorbrengen. Wél gaat het om de vraag *waarom* zij dat doen, i.c. wat zijn mogelijke overwegingen, drijfveren en noden van (een deel van de groep van) mensen om de nacht in de publieke ruimte te spenderen.

Om antwoorden te vinden, gingen we op zoek naar mensen die op het moment van de studie gewoon zijn om de nacht buiten door te brengen en met hen hierover te praten. Er werd bewust gekozen om geen (semi-) gestructureerde vragenlijst of enquête te gebruiken wegens té invasief en/of 'verdacht'. Dit zou immers gelieerd kunnen worden aan (officiële) instanties door mensen die sowieso vaak een sterk wantrouwen ontwikkelden t.o.v. formele organisaties/personen en de buitenwereld in het algemeen (*persoonlijke communicatie*). Over het algemeen kwam vooral de presentiemethodiek aan de orde, alsmede participerende observatie, bijvoorbeeld in en rond organisaties die worden bezocht door de doelgroep (b.v. Steenhouwer, Revue, Kamiano, etc.).

Om potentiële respondenten te bereiken werd een beroep gedaan op de kennis en ervaring van het betrokken werkveld (b.v. veldwerkers CAW, medewerkers 't Vlot, etc.). Voorts werd aan een eerste deelnemende straatbewoner gevraagd of hij/zij nog iemand kende die aan het onderzoek zou willen deelnemen en, indien nodig, kon helpen om daarmee contact te leggen. Deze methode wordt 'snowball sampling' genoemd: vertrekken van één deelnemer (de zero-chain respondent) die een lotgenoot aanbrengt, die op zijn/haar beurt iemand aanbrengt, om te eindigen met een ketting van deelnemers. Dit met meerdere zero-chain contacten en dus resulterend in meerdere kettingen (Decorte & Zaitch, 2009). Inclusiecriteria:

- *Dak- en/of thuisloos zijn, i.e. ‘ernstige woonst deprivatie’* (c.f. infra) kennen op het moment van het onderzoek of gedurende minstens zes maanden¹ in het jaar voorafgaand aan het onderzoek (Amore, 2019).
- *Meerderjarig zijn;*

Problematisch op dit punt is het ontbreken van een universele definitie van ‘dakloosheid’, ‘thuisloosheid’, etc (zie o.a. DESA, 2017; Mrkić, 2020). We kozen ervoor om met Amore (2019) te spreken over ‘severe housing deprivation’ wat de auteur definieert als ‘lack of access to minimally adequate housing’. Zonder in detail te gaan, concretiseert zij in haar doctoraatsthesis deze - ietwat vage - omschrijving door drie dimensies te belichten die hierbij niet voldoen of ontbreken: bewoonbaarheid, privacy en veiligheid (Amore, 2019).

Het dient benadrukt dat o.b.v. deze criteria ook mensen deelnamen die op het moment van het gesprek over een vorm van ‘tijdelijk verblijf’ beschikten maar die in het afgelopen jaar minstens zes maanden de nacht ‘op straat’ doorbrachten. Meer informatie hierover volgt in punt twee waarin de deelnemers van naderbij worden bekeken.

1.4.Disclaimer

Al het voorgaande in acht genomen, kan dit onderzoek onmogelijk de wetenschappelijke toets doorstaan. Redenen hiervoor zijn onder meer de beperkte duur (drie maanden), het ontbreken van tijd voor exhaustieve literatuurstudie, de bestudeerde ‘hidden population’ en de onmogelijkheid hiervan een representatieve steekproef samen te stellen, etc.

Dit werk onderscheidt zich vooral door de ‘hands-on’ aanpak én doordat de onderzoekster erin geslaagd is om het vertrouwen te winnen van een substantieel deel van de potentiële doelgroep die als notoir ‘onbenaderbaar’ en ‘wantrouwig’ bekend staat. Hierdoor werd het een werk dat allesbehalve vanuit de ‘ivoren toren’ vorm kreeg maar integendeel vertrok vanuit het ‘veld’ en hierdoor realiteitswaarde heeft. Dit geldt des te meer omdat de bron van de verzamelde informatie voor het overgrote deel samenvalt met de mensen waarover het gaat, i.e. de straatbewoners.

Wij hopen dat Nachtstra een tipje van de sluier oplicht inzake de drempels die straatbewoners verhinderen om van bestaande initiatieven gebruik te maken. In dit rapport zullen verder de bevindingen worden geïllustreerd die het meest nadrukkelijk naar voor kwamen uit de gesprekken met de respondenten. De resultaten kunnen wellicht dienstbaar zijn voor professionals in de sector, beleidsmensen, etc. en b.v. in het achterhoofd worden gehouden bij evoluties in projecten die zich richten tot de groep van dak- en thuislozen. Ten slotte kan Nachtstra een aanzet vormen voor grondiger onderzoek over het fenomeen of aspecten ervan.

2. Methodologie en onderzoeksgroep

2.1.Aantal respondenten

In een tijdsspanne van amper drie maanden is de onderzoekster erin geslaagd om te praten met 34 personen die voldeden aan de inclusiecriteria. Omwille van hoger vermelde redenen én in de weten-

¹ Ook in het kader van de Verenigde Naties refereert ‘homelessness’ niet alleen aan de huidige situatie maar ook aan een periode van minstens zes maanden in het afgelopen jaar. Zie bijvoorbeeld: (DESA, 2017; Mrkić, 2020).

schap dat het gaat om een ‘vluchtige’ individuen die er belang bij hebben om (’s nachts) zo min mogelijk zichtbaar te zijn, mag dit een succes heten.

2.2. Anonimiseren en coderen van deelnemers en data

Anonieme deelname aan Nachtstra werd gegarandeerd en van geen enkele deelnemer werd naam of andere unieke informatie gevraagd/geregistreerd. Ook in het noteren van de veldnotities werd erover gewaakt geen data, locaties of verwijzingen op te nemen die in verband zouden kunnen worden gebracht met specifieke personen. Deelnemers kregen een unieke code en de neerslag van de gesprekken wordt na afronding en rapportage van het project, vernietigd. Deze code was alleen gekend door de onderzoekster en diende uitsluitend praktische (verwerking) doeleinden.

2.3. Overview van de bereikte populatie

Belangrijke steunfiguren bij het vinden van straatbewoners bleken de veldwerkers van CAW Outreach, Mobiel Psychiatrisch Team, medewerkers van ’t Vlot, etc. Daarnaast bracht een ruime helft van de onderzoeksgroep een volgende potentiële kandidaat aan. In de laatste fase van het project kon het gebeuren dat mensen zich spontaan aanboden, na erover te hebben gehoord.

Vindplaatsen: parkeergarages, portieken, (kelders van) appartementsblokken, leegstaande panden, etc. Tevens werd tijd gestoken in het eenvoudig aanwezig zijn op de inloophmomenten van de Revue, activiteiten van ’t Vlot, maaltijden in De Steenhouwer, maaltijden en douches Kamiano, etc.

Door haar tijdsinvestering werd de onderzoekster snel een vertrouwd gezicht voor de doelgroep. Na enige tijd informeerden mogelijke respondenten elkaar niet alleen over het waarom van haar aanwezigheid maar liet dit haar tevens toe met een aantal personen meerdere gesprekken te voeren. Alvoorts summier in te gaan op het profiel van de bereikte personen, wordt de belangrijkste informatie in onderstaande tabel weergegeven.

Tabel 1: Aantal unieke bereikte respondenten - demografisch, gebruik, huidige verblijfplaats (gerandomiseerd qua volgorde)

Aantal	Gender	Leeftijd (jaren)*	Middelengebruik (illegaal of niet)	Huidige verblijfplaats
1	M	40 – 50	Ja	Bij vriend
2	M	46	Neen	Viktor 4
3	V	40 – 50	Ja	Biekorf
4	M	55 – 60	Ja	Biekorf
5	M	35 – 45	Ja	‘Couch surfing’
6	M	28	Neen	Tijdelijk verblijf
7	M	50 – 60	Ja	Tijdelijk verblijf
8	M	30 – 40	n.b. (niet bekend)	Tijdelijk verblijf
9	M	51	Neen	Viktor 4
10	M	71	Neen	Tijdelijk verblijf
11	M	-	n.b.	Viktor 4
12	M	51	Ja	Tijdelijk verblijf
13	M	40 – 45	n.b.	Mannenopvang
14	M	48	n.b.	Straat
15	M	55	Ja	Woonst van vriend
16	M	40 – 45	Ja	Straat
17	V	61	Ja	Tijdelijk verblijf
18	M	50 – 55	n.b.	Tijdelijk verblijf
19	V	30	n.b.	Viktor 5 / straat
20	V	50 – 60	Ja	Biekorf
21	M	50	n.b.	Tijdelijk verblijf
22	M	25 – 30	Ja	Tijdelijk verblijf
23	M	41	Ja	Biekorf

24	M	41	Ja	Biekorf
25	M	50 – 55	n.b.	Tijdelijk verblijf
26	M	40 – 50	Ja	Kraakpand
27	M	21	Ja	Tijdelijk verblijf
28	V	18	Neen	Victor 4
29	M	40 – 50	Ja	Straat
30	M	60	Ja	Victor 4
31	M	50	Neen	Victor 4
32	V	35 – 45	Neen	Victor 4
33	M	50	n.b.	Straat
34	M	40 – 45	Ja	Biekorf

*Bij schatting van leeftijd: weergave interval; bij bekende leeftijd: in één getal (jaren); van één persoon ontbrak hier informatie (-)

2.4. Profiel van de deelnemers

Voor dit onderzoek gingen we te allen tijde behoedzaam te werk om de rust en ruimte van mensen, met name 's nachts, zo weinig mogelijk te verstoren. Daarmee bedoelen we enerzijds zaken zoals het voorzichtig benaderen van mensen of hen niet wekken tijdens hun slaap en anderzijds het bewust *niets noteren* tijdens een gesprek en *geén opnameapparatuur* gebruiken. Pas zo snel mogelijk na afloop van een gesprek, kon de onderzoekster het gesprek weergeven, elektronisch of met pen en papier. Hiervoor werd een lokaal van het GIG-project ter beschikking gesteld, dat centraal gelegen was en als uitvalsbasis diende. Opmerking: als gevolg van de toenemende bekendheid van Nachtstra in de potentiële doelgroep, kon de onderzoekster het zich - gedurende de laatste weken van het project - soms veroorloven om toch summiere nota's te nemen tijdens een (herhaal)gesprek.

Er was dus geen sprake van de letterlijke transcriptie van audio-files en evenmin konden we gebruik maken van software voor data-analyse, doorgaans NVivo®. Wat het profiel van onze onderzoeksgroep betreft, hebben we slechts partiële data. Het belangrijkste doel was immers niet om de (demografische, sociaal-economische, etc.) kenmerken van de Antwerpse straatbewoners in kaart te brengen. De variabele 'huidige verblijfplaats' springt daarbij in het oog (c.f. infra).

Geslacht/gender: van de 34 respondenten waren er zes vrouwen (17,6%) en 28 of meer dan 82% mannen.

Leeftijd: doordat we niet precies peilden naar de leeftijd, kunnen we er weinig over zeggen. Een aantal deelnemers deelden spontaan hun leeftijd mee, in heel wat gevallen werd een schatting gemaakt. De jongste deelnemer is 18 jaar, de oudste 71. Wel is duidelijk dat het om een beduidend oudere deelpopulatie gaat (geschatte gemiddelde leeftijd: ca. 45-50 jaar);

Middelengebruik: niet expliciet bevraagd maar meegenomen o.b.v. visuele of andere waarneming. Hieruit bleek ruim 2/3^{de} een middel – vaak alcohol - te gebruiken. Vaak werd duidelijk dat straatbewoners een illegaal middel gebruikten doordat zij De Biekorf vermeldten als tijdelijk verblijf op het moment van dialoog.

De meest relevante variabele voor deze research was de *huidige verblijfplaats* van mensen. De grootste groep (ca. 1/3^{de} van de deelpopulatie) gaf aan een tijdelijk verblijf te hebben op het moment van de conversatie; concreet bleek het vaak te gaan om beschutting voor die nacht. Zoals hierboven belicht, moet de term 'tijdelijk verblijf' als relatief worden beschouwd. We kunnen ervan uitgaan dat het slechts in enkele gevallen om een iets stabielere situatie (lees: vanaf enkele nachten) gaat in de

tijd. Dakloosheid is een complexe situatie die allerlei vormen kan aannemen. Vaak gaat het om een dagelijkse zoektocht naar een plaats die kan variëren van ‘couch surfing’ (op de zetel slapen bij anderen), over parkings, metro, onder de begroeiing in een park tot een daadwerkelijke voorziening die nachtverblijf aanbiedt. Samengevat gaat het om instabiele situaties die ad hoc gelden of voor een beperkte periode (b.v. tot men ‘ontdekt’ wordt) en voortdurend wijzigen.

Voor de groep die we spraken (én op het moment van het gesprek) was het volgende van toepassing:

- Vijf individuen of 14,7% gaf aan uitsluitend in het publieke domein te overnachten.
- Zes personen of 17,7% spendeert de nacht in Nachtopvang Centrum De Biekerf, dat zich richt tot mensen zonder (t)huis die tevens illegale middelen gebruiken.
- Acht personen (23,5%) verbleven in Nachtopvang Centrum Victor 4 (dat zich eerder richt op acute daklozen) of Victor 5 (dat enkel in winter open is – van 15 november tot 31 maart - voor een groep van mensen in een precair verblijfsstatuut.
- Een enkeling verblijft in een kraakpand, bij een vriend of bezet 's nachts de zetel bij verschillende mensen (couch surfing).

3. Belangrijkste bevindingen, noden en behoeften van bereikte straatbewoners

Na doornemen van de gesprekken met alle deelnemers, is het gebruikelijk om hieruit een aantal thema's, subthema's en ... te distilleren. Hiervoor wordt gestart van de uitgeschreven gesprekken of interviews, waarna gespecialiseerde software programma hieruit de verschillende inhoudelijke accenten kan weergeve, overeenkomstig hun (gedeeld) belang. Ook specifieke verbanden worden hierdoor zichtbaar en vaak kan zo info verkregen worden waarnaar men niet altijd op zoek was maar soms waardevol blijkt.

Aangezien aan deze voorwaarden niet kon worden voldaan, hebben we handmatig en na veel vergelijken en overleg, de meest geciteerde drempels weerhouden die maken dat mensen niet kunnen of willen gebruik maken van reeds bestaande initiatieven. In grote lijnen kunnen we struikelblokken, noden en/of niet vervulde behoeften indelen in een vijftal categorieën.

3.1. Praktische bezwaren

- *Geen huisdieren toegelaten.*
Heel wat mensen die in de openbare ruimte verblijven, hebben een huisdier. Een rat, een kat, een vogel en meestal een hond. Ook in onze sample was dat het geval. Er geldt echter in alle organisaties die nachtopvang uitbaten, een verbod op het houden van huisdieren. Dit leidt naar onze ervaring zelden tot een keuze om het betrokken dier af te staan maar omgekeerd, tot de keuze om niet van het aanbod gebruik te maken².
“eerst mijne hond en dan de rest. Ik zit zelfs liever zonder dope dan dat ik mijne hond zonder eten moet zetten en dat meen ik...” (m, 40 – 50 jaar)
- *Gebrek aan opslagruimte / persoonlijke spullen*

² Huisdieren hebben een essentiële functie voor straatbewoners: ze tonen affectie, ze vormen gezelschap en warmte in de eerste plaats. In sommige gevallen spraken mensen ook over de instrumentele functie van b.v. het bezit van een hond; wanneer zij b.v. bedelen, is de opbrengst groter mét dan zonder huisdier.

Eén van de meest aangehaalde praktische argumenten om niet in nachtopvang te verblijven, is de onbestaande of beperkte (lockers) ruimte om persoonlijke spullen veilig te bewaren³. Nageenog elke respondent die dit bezwaar aanhaalt, maakte een situatie mee waarbij persoonlijke bezittingen werden gestolen in de instelling. Voorts is dit een terugkerend probleem van mensen die op straat leven. Enkele straatbewoners vermelden specifiek dat er ‘ergens’ gratis grote lockers voor daklozen beschikbaar zouden moeten zijn, dat zou voor hen heel wat oplossen.

- *Beperkte openingstijden*

Vaste openings- en vertrekuren komen spontaan ter sprake bij een meerderheid van de bevrageden. In de Antwerpse centra voor dak- en thuislozen kunnen mensen zich aanmelden vòòr een specifiek tijdstip waarna de deuren dicht gaan. Op een bepaald moment moeten cliënten gaan slapen en ook ’s ochtends is er een tijdsframe waarbinnen men moet vertrekken. Nogal wat respondenten ervaren dit als ‘bemoederend’, zelfs vernederend. Sommigen tonen hiervoor begrip maar vinden de tijdssloten te beperkt:

“Als ge de avond ervoor goed gebruikt hebt dan pikt het wel om er ’s morgens zo vroeg uit te moeten...” (m, 35 - 45jaar).

Het feit dat men ’s ochtends telkens opnieuw terug de straat op moet, lijkt het grootste pijnpunt. ‘Waarom kunnen we daar niet gewoon blijven, ’t staat toch leeg?’ is een vraag die terugkwam. Eén respondent stelde voor om met sleutels te werken zodat iedereen kan komen gaan wanneer hij of zij wil, o.b.v. zijn/haar eerdere ervaring in een opvanghuis waar zo’n systeem gold.

- *Financiële problemen*

Voor ca. 40% van onze steekproef vormt de kost van een nachtverblijf *wel eens* een onoverkomelijke hindernis. Zelfs al gaat het om enkele euro’s (b.v. Biekorf, € 2,5/nacht), dit blijkt niet altijd haalbaar voor heel wat mensen, al was dit zeker niet de grootste hindernis.

3.2. Formele vereisten, regels, procedures, etc...

- *Teveel en onaangepaste regels*

Wat dit punt betreft, konden we een onderscheid maken tussen twee groepjes respondenten. Enerzijds zij die botsen op wat zij vaak de *overdaad aan regels en voorwaarden* noemen, niet aan de formele voorwaarden kunnen voldoen maar hierover geen bijkomende principiële bezwaren uiten. Zoals iemand het formuleert:

“Er is altijd wel één papier dat niet in orde is of niet ’t juiste. Ge moet al bekan een bewijs van goed gedrag en zeden hebben om daar binnen te mogen...” (vrouw, ?)

- *Onnodige regels*

Anderzijds is er de groep voor wie het *vrijheidsgevoel van primair belang* is. Deze mensen kunnen de geldende regels, voorschriften, openingstijden, etc. niet rijmen met hun streven om te gaan en staan waar en wanneer zij willen. In de regel is deze groep een stuk categorischer in hun afwijzen van de georganiseerde nachtopvang, in de stijl van:

“Ik zal je eens wat zeggen: moest ik willen hé, ik zou alle nachten in de opvang kunnen slapen. Maar dat wil ik dus niet. En waarom denkt ge? Omdat ge er wordt behandeld als ne kleine van 5 jaar en omdat ze peizen dat ge lomper zijt dan het achterste van een varken. Daarbij, zun weten zelf niet eens voor wat ze zoveel regeltjes hebben. Nee, laat mij gewoon met rust, ik zal mijne plan wel trekken.” (m, 45-50jaar).

- *Voorwaardelijkheid of koppeling van bed aan sociale/administratieve verplichtingen.*

³ Opm.: lockers zijn wel degelijk aanwezig maar niet iedereen mag ze gebruiken. Daarnaast zijn ze te klein om persoonlijke, waardevolle bezittingen in op te bergen.

Van straatbewoners die vaker gebruik maken van een centrum voor nachtopvang, wordt verwacht dat ze stappen ondernemen om hun statuut of andere zaken, in orde te brengen. Volgens één respondent haken mensen hierdoor af:

“Elke plek heeft zijn eigen registratie en regels. Daarmee moet ge soms heel lang wachten, alles tien keer opnieuw vertellen of dezelfde procedure opnieuw doen. Ge krijgt dan de neiging om te zeggen: ‘laat maar, het hoeft al niet meer’...”. (m, 40-50 jaar)

Twee anderen vinden dat het gaat om ‘bemoeizorg’. Eén man vindt dat instellingen zich bemoeien, denken het beter te weten en daardoor niet echt helpen:

“Naar de nachtopvang gaan bezorgt u alleen maar meer miserie, problemen met de veiligheid en extra miserie. Ge moet da nooit doen”. (m, 30-40 jaar)

Een andere respondent formuleert het als volgt:

“De nachtopvang presenteert zich als een aantrekkelijke oplossing maar in ‘t echt wordt uw vrijheid helemaal ingeperkt. Met duuzend absurde regeltjes en als ge ‘t er niet mee eens zijt dan moet ge niet komen. Hun conclusie is dan: ‘meneer wilt niet worden geholpen’, dat wordt dan in uwe dossier gezet en hun hebben dan alles gedaan wat ze konden.” (m, 50jaar)

Het dient hierbij opgemerkt dat enkele bevraagden net positief waren over de sociaal-administratieve verplichtingen.⁴

- Geen geldige verblijfs- of identiteitsdocumenten.

Een handvol personen beschikt niet over een Belgische identiteit, over geldige verblijfsdocumenten of is ambtelijk geschrapt. Zij kunnen hierdoor weliswaar in de bijkomende nachtopvang terecht die gedurende de wintermaanden opent (medio november t.e.m. maart, behoudens uitzonderingen) maar buiten deze periode is er geen alternatief. Dit stuut op veel onbegrip bij de mensen die zich in deze situatie bevinden.

10

3.3. Het sanctiebeleid

In de Antwerpse centra die een bed aanbieden, dienen sancties om de zaken beheersbaar te houden (lees: voor mensen wiens gedrag het groepsgebeuren doorkruist). Bij de mensen die er ervaring mee hebben, deed het sanctiebeleid de gemoederen fel oplaaien.

- *Willekeur of inconsequentie van sancties*

Drie mensen noemen regels/sancties niet consequent. ‘Zo mag je eigenlijk niet drinken maar soms zeggen ze er niets van’, aldus één van hen. Verder ‘mogen sommigen méér dan anderen’, horen we nog en ‘lijkt het van het gemoed van het personeel af te hangen’ of sancties worden gegeven.

- *Disproportionaliteit van sancties*

Sancties schijnen vaak neer te komen op het ontzeggen van de toegang tot de nachtverblijven voor één of meer nachten. Vier bewoners vinden het onbegrijpelijk dat straffen vaak betekent het ontzeggen van een bed. Eén van hen vertelt dat:

“Wanneer er sancties worden uitgedeeld, toont het personeel geen medelijden, terwijl zij niet eens weten wat het is om niet terug naar een warm bed te kunnen gaan. Bovendien worden mensen er vaak nog agressiever van en gaan dan buiten staan roepen. Zo maken sancties het probleem soms groter voor iedereen”. (m, 25-30jaar)

⁴ Eén persoon kreeg een referentieadres bij het centrum en kon zo zijn papieren in orde brengen, tot zijn opluchting. Een andere (die een week op straat leefde alvorens bij de nachtopvang aan te kloppen) vindt de nachtopvang allesbehalve ideaal maar toch beter dan op straat leven: *“Ge kunt er tenminste vooruit met uw leven en administratieve zaken in orde maken. Dat was me nooit gelukt moest ik op straat gebleven zijn”. (m, 45-50jaar)*

Nog iemand heeft het over een 'wij-zij denken' bij het personeel, wanneer het gaat over sanctioneren en één persoon kwam spontaan met mogelijke alternatieven. Hij/zij stelde voor om met gradaties te werken en b.v. mensen de afwas laten doen, als een sanctie nodig is want 'da's al zodanig veel dat ge genaaid zijt en heel uwe avond om zeep is'. Eén persoon die we spraken heeft overal een sanctie lopen en mag nergens meer binnen. Hij heeft het '*overal verkloot*' zoals hij/zij het uitdrukte en dus geen keuze; is verplicht om elke nacht op straat door te brengen.

3.4. Het ontbreken van voldoende privacy

- Het aspect van (ruimte voor) de persoonlijke levenssfeer, bleek het meest terugkerende bezwaar. Hetzij als de belangrijkste reden om géén gebruik te maken van het bestaande aanbod, hetzij als een bijkomend argument, naast andere.

"Ge zijt geen seconde alleen, er is altijd lawaai en ge moet constant zien dat ze uwe gsm niet uit uw handen ratten [stelen]. Ik word er schijtezot van" (m, 25 – 30 jaar)

Maar ook op andere plaatsen heb je als dakloze nooit privacy, aldus iemand anders. 'Niet in je bed, niet tijdens het eten, niet op straat, nergens. Je bent altijd onder de mensen en je moet altijd opletten'. [zie ook verband met geestelijke gezondheid, c.f. infra]]

- De *slaapzalen* waar men met zes tot tien personen op één kamer ligt, zijn een doorn in het oog van velen, ook vooral omwille van het feit nooit alleen te kunnen zijn. 'Alleen kinderen vinden dat plezant', zegde iemand en haast iedereen die overnacht(te) in centra met slaapzalen, lijkt dit een groot nadeel te vinden. Andere gehoorde problemen van slaapzalen: te druk, teveel lawaai, irritatie over het gedrag van anderen (b.v. snurken), gebrek aan hygiëne, etc. Het aspect 'veiligheid' komt hier ook vaak naar boven. Meestal verwijzend naar diefstal maar ook naar conflicten die vanop de straat worden meegenomen in de nachtopvang. Een jonge vrouw vertrouwde ons toe dat ze voortdurend op haar hoede is, uit angst om deel uit te maken van een groep met een meerderheid van mannen.
- In algemene termen, kwam het problematische effect op mensen van geen eigen plek te hebben en geen enkele vorm van privacy, steeds nadrukkelijker in beeld doorheen Nachtstra. Wij vermoeden dat deze behoefte, naast vrijheid, een belangrijke rol speelt bij de groep van wat je 'outsiders' of 'einzelfängers' zou kunnen noemen, ook onder de dak- en thuislozen. Straatbewoners die te allen tijde alleen zijn, zoveel mogelijk onzichtbaar, geen gebruik maken van faciliteiten en met een slaapplek in de openbare ruimte die ze angstvallig geheim houden. Zo hebben ze een relatieve persoonlijke vrijheid en minder last van anderen. Minstens acht individuen of bijna 1/4^{de} van onze respondenten, hadden dergelijk profiel. Het zijn die straatbewoners die het meest sociaal geïsoleerd leven en die je niet of slechts sporadisch ziet in de opvang. Zij kiezen, geconfronteerd met het dilemma 'bed maar minder privacy/vrijheid' of 'straat en méér privacy', resoluut voor de laatste optie.

In een uitstekend artikel beschrijft (McMordie, 2020) op heldere wijze dat 'avoidance strategies' zoals het weigeren om de nacht door te brengen in tijdelijke accommodatie, voor straatbewoners vaak rationeel gedrag is. Volgens haar is het een 'reasoned response' ofwel coping met een omgeving waarin onhoudbare stressniveau's heersen. De impact ervan (en de keuze om niet in opvangcentra te slapen) zou toenemen naarmate de accommodatie van slechte kwaliteit is, grootschalig en collectief georganiseerd.

3.5. Problemen van mentale (geestelijke gezondheid) aard

Uit de literatuur blijkt stevast dat de prevalentie van *geestelijke gezondheidsissues bij straatbewoners* uitzonderlijk hoog is (Elwell-Sutton, Fok, Albanese, Mathie, & Holland, 2017; Rankin, 2019). Ook in onze onderzoeksgroep bleken straatbewoners vaak ernstige problemen te hebben met hun geestelijke gezondheid. Post Traumatic Stress Syndrome/Disorder (PTSS/D), psychoses, angststoornissen; allemaal kwamen ze aan de orde (Milburn et al., 2019; Rocha & Oliveira, 2020). Bovendien weten we dat de groep met de meest extreme mentale issues, niet is vertegenwoordigd in onze studie.

Dit inzicht werd ons aangereikt door de medewerkers van het Mobiel Psychiatrisch Team (MPT), een gespecialiseerde werking die enkele jaren geleden werd opgericht om zorg te kunnen bieden aan wat zij mensen met een Ernstige Mentale Aandoening (EMA) noemen. Voorbeelden zijn o.a. straatbewoners met chronische psychoses, bipolaire stoornissen, schizofrenie, paranoïde wanen, etc. Het kan maanden, soms jaren duren eer een eerste contact met deze mensen plaatsvindt, terwijl gemaakte contacten vaak broos of delicaat blijven. Men spreekt soms ook van ‘zorgwekkende zorgmijders’ (Mulder, van Weeghel, Wierdsma, Zoeteman, & Schene, 2017). Doordat we m.a.w. niet over de nodige tijd en expertise beschikten, werden de meest kwetsbare mensen dus niet bereikt in het Nachtsra-project.

Toch gaf een zestal personen - of 17,6% van onze onderzoekssample - spontaan aan last te hebben van ernstige mentale problemen. De gevolgen ervan met het oog op verblijf in een collectief georganiseerde werking voor nachtverblijf, zijn uiteenlopend. In de literatuur wordt er vaak verwezen naar gevolgen (i.c. ratio om niet aan te kloppen bij organisaties voor nachtverblijf) zoals ‘avoidance strategies’ (vermijdingsdrang), stressreductie en coping mechanismen bij straatbewoners die kampen met geestelijke problemen (Mc Mordie, 2021). Daarbij is het belangrijk te weten dat er zowel een oorzaak- als gevolgrelatie kan bestaan tussen dakloosheid en problemen van geestelijke gezondheidsaard.

- *Geestelijke gezondheidsproblemen als drempel*
Twee individuen verklaarden gediagnosticeerd te zijn met PTSS en hierdoor de grootste moeite te hebben om deel uit te maken van een groep. Ze verwijzen allebei naar de drukte en lawaai die de nachtverblijven vaak ondraaglijk maken. Hierdoor proberen ze er zo weinig mogelijk gebruik van te maken.
- *Onvoldoende begrip en/of expertise inzake geestelijke gezondheid*
Tevens bleek uit observatie én uit gesprekken met staf en straatbewoners dat er soms te weinig kennis van en ervaring bestaat met problemen van geestelijke gezondheid, waardoor bijvoorbeeld onnodige conflicten of misinterpretaties ontstaan in nachtverblijven. Bepaald niet-intentioneel gedrag wordt soms wél zo ervaren of als agressief bestempeld; hetzij door de groep, het personeel of door beide. Het gevolg is vaak dat de betrokken persoon moet vertrekken. Aangepaste zorg of specifieke expertise bij het personeel kan hier mogelijks constructievere oplossingen aanreiken.
- *De gevolgen van dakloosheid op vlak van geestelijke gezondheid*
Uit onderzoek blijkt dat b.v. onzekerheid, stress en coping-strategieën die samengaan met het leven op straat, belangrijke factoren vormen in het ontwikkelen van depressies, angststoornissen, etc. door daklozen (Greenberg & Rosenheck 2008; Milburn et al., 2019). Naar schatting vijf respondenten zegden zich nooit veilig te voelen, buiten, noch binnen:

“Vooral bij mooi weer word ik wel ’s lastig gevallen door mensen die zat zijn en die mij dan komen treiteren of mij filmen” (m, 30-35jaar).

Een vrouw die alleen ’s winters in de nachtopvang terecht kan, sliep de rest van het jaar in een tentje. Dit trok echter teveel aandacht van vreemden en politie zodat ze zich snel beter trachtte te verstoppen, b.v. in het kinderhuisje van een speeltuin. De constante (semi) alertheid leidt tot chronische slaapdeprivatie en sloopt haar geest, aldus deze persoon.

Uit de contacten met nagenoeg alle organisaties, bleek overigens dat men de problematiek inzake geestelijke gezondheid al jaren aan invloed en ernst ziet winnen en dat er op veel plaatsen een dringende nood bestaat aan ondersteuning door opgeleid personeel. Ook aan vormingen valt te denken.

3.6. Middelengebruik bij straatbewoners

Het gebruik van middelen (legaal en illegaal) onder straatbewoners is geen uitzondering (Famutimi & Thompson, 2018). Er is evenwel geen bewijs dat dakloosheid zou leiden tot méér middelengebruik of andersom (McVicar, Moschion, & van Ours, 2015). Bij de bevraagden in het kader van Nachtstra leek alcohol ons het meest prevalentie middel, al dan niet in combinatie met andere middelen.

In Antwerpen bestaat een initiatief dat uitsluitend nachtopvang biedt aan gebruikers van illegale middelen (‘De Biekorf’). Gebruik van alle middelen wordt er gedoogd. Een vrij unieke situatie in Vlaanderen, die contrasteert met de aanpak van heel wat Europese steden, waar centra voor nachtverblijf (illegaal) druggebruik vaak als een uitsluitingscriterium beschouwen.

Hoewel de aparte, kleinere ruimte voor dakloze gebruikers ongetwijfeld voordelen biedt, leidt de coëxistentie met een centrum dat een zero tolerance beleid hanteert voor gebruik van alcohol en drugs (‘Viktor 4 & 5’), soms tot vreemde toestanden. Voorbeelden zijn o.a.:

- Na een agressie-incident waarbij een respondent wat gedronken had, diende hij/zij de volgende vier weken in de Biekorf te overnachten voor een observatieperiode. Aangezien deze persoon geen alcoholverslaving had, bleek dit een erg negatieve ervaring en voelde hij/zij zichzelf absoluut niet thuis in de Biekorf.
- Iemand vertelt dat men bij gebruik van drugs, niet zelden de politie inschakelt, wat hij/zij ervaart als ‘over the top’ en kafkaïaans als je weet dat dit in een ander centrum als ‘normaal’ wordt beschouwd.
- Enkele straatbewoners die illegale middelen gebruiken maar daar komaf mee willen maken, zien dit als niet-realistisch/onhaalbaar in de Biekorf terwijl er voor hen geen alternatief nachtverblijf bestaat.
- Een handvol bevraagden laat zich leiden door de accommodatie, i.c. het feit dat mannen in de Biekorf met twee op één kamer slapen i.p.v. op een zaal, zelfs wanneer ze geen illegale substanties gebruiken. Ook ervaren ze er minder druk van huisregels en andere verplichtingen dan in Viktor. Ze doen zich dan gewoon voor als gebruikers, hoewel dit vaak al snel wordt doorzien.

4. Evaluatie en besluit

In dit afsluitende deel trachten we kort de belangrijkste redenen te belichten waarom onze bevraagde populatie van straatbewoners géén gebruik zou maken van bestaande initiatieven inzake nachtopvang in Antwerpen. Aansluitend formuleren we enkele mogelijke oplossingen o.b.v. de suggesties die respondenten deden of zoals we die afleiden uit onze gesprekken.

4.1. Aanbevelingen van praktische aard

4.1.1. De twee P's: Property en Pets

De meest eenvoudige ingrepen om de drempels naar de nachtopvangcentra te verlagen zijn van praktische aard. Toch zou hun impact significant kunnen zijn, afgaande op de mate waarin beide hindernissen werden aangehaald. Analooq aan de verwijzing naar shelters die de 'three P's' accepteren ('property', 'pets' and 'partner') in de V.S., hoorden wij slechts twee van de drie praktische problemen: het toegangsverbod voor dieren ('pets') en onbestaande of té kleine opbergplaats voor persoonlijke spullen ('property')⁵.

M.b.t. elke vorm van nachtverblijf voor dak- en thuislozen, lijkt het aangewezen om voorzieningen te treffen met het oog op een veilige opslag van persoonlijke spullen. Bijvoorbeeld voldoende grote lockers die kunnen gebruikt worden door àlle straatbewoners. Waar? Losgekoppeld van een specifieke organisatie, b.v. op een centrale plek in de stad, of in de shelter zelf? Een ontwerp moet een waterdichte garantie bieden voor mensen dat persoonlijke (waardevolle) bezittingen veilig zijn, diefstal-proof en eenvoudig toegankelijk. In tweede instantie zou dit voor veel respondenten een zorg minder betekenen, de bewegingsvrijheid vergroten en stress reduceren.

Voorts lijkt een vorm van nachtverblijf waar mensen mét hun huisdier terecht kunnen, een meerwaarde. De praktische uitvoering ervan, i.c. het mogelijk maken van individueel dierlijk gezelschap zonder de leefbaarheid van een centrum aan te tasten, vraagt denkwerk. Wellicht kan inspiratie worden opgedaan op plaatsen waar dit reeds een realiteit is?

14

4.1.2. Ruimere openingstijden

- Is het haalbaar om de openingsuren te verlengen en zoja, onder welke voorwaarden? Louter een kwestie van personeel?
- Meer nog dan aankomst-, lijkt er nood te bestaan aan een ruimere tijds marge voor vertrek (b.v. tussen 8u en 12u?).

4.2. Zoveel mogelijk afstappen van grote, collectieve plaatsen en/of momenten zodat regels tot een minimum worden beperkt en tevens gedragen worden door 'bewoners' of 'verblijvers'.

Volgens verschillende auteurs kan het leven in een centrum voor tijdelijke nachtopvang een negatieve impact hebben op het emotionele en sociale welzijn van mensen. Dit is met name het geval voor opvangplekken van lage kwaliteit en met een grootschalig karakter (samenkomst van grote groepen) (McMordie, 2020). In zulke gevallen zal er vaker sprake zijn van rationeel 'avoidance' gedrag, i.e. zal men vaker bewust kiezen om de nacht buiten door te brengen, boven een bed in nachtverblijf. Het is niet uitgesloten dat precies dit (coping-)mechanisme een rol speelt in Viktor 4 en 5, dat voornoemde kenmerken heeft. In een ideaal scenario kan de formele controle door regels beperkt worden t.v.v. informele (sociale) controle. We komen hier ook op terug in punt 4.3.

⁵ Zie b.v. Herring (2019).

4.2.1. Voldoende fysieke ruimte

Heel wat problemen vloeien voort uit het feit dat een grote, diverse groep van mensen activiteiten collectief beleven en dit op een beperkte ruimte. Wij pleiten daarom voor zoveel mogelijk ruimte, zowel in als buiten het gebouw, b.v. inclusief tuin. Dit zorgt er natuurlijkerwijs voor dat mensen minder op elkaars lip zitten. Wellicht kan het ook nuttig zijn om stil te staan bij de invloed van een fysieke omgeving op emotioneel vlak, in het streven naar een omgeving die mede een positieve invloed uitoefent op het welbevinden van bewoners. Voorbeelden elders?

4.2.2. Streven naar informele controle door te werken met kleinere groepen en méér personeel.

Het collectieve karakter van de bestaande centra voor nachtopvang is voor heel wat deelnemers die er ervaring mee hebben en een belangrijke reden om er zoveel mogelijk weg te blijven. Ze vinden het initiatief of de groep te groot, te divers, te onvoorspelbaar waardoor de stress en onzekerheid van de dag, wordt meegenomen in de avond/nacht. De vele do's en don'ts kunnen daar weinig aan veranderen en leiden volgens sommigen tot een kloof tussen personeel en bewoners. Nochtans is het essentieel dat een nachtverblijf een veilige omgeving vormt voor iedereen (bewoners én personeel) en dat straatbewoners er kunnen ontspannen.

- Zijn meerdere kleine werkingen te verkiezen boven één of twee grotere?
- Indien niet, bestaat de mogelijkheid om een grotere groep op te splitsen in een aantal kleinere die homogener zijn vanuit oogpunt sociale interactie?
- Idealiter kunnen bewoners/verblijvers wellicht taken uitvoeren, verantwoordelijkheden opnemen, elkaar aanspreken zodat personeel wordt ontlast...

4.2.3. Geldige identiteitspapieren als voorwaarde voor toegang tot nachtselter

Mensen zonder (geldige) papieren worden niet toegelaten, behalve in de winterperiode. Respondenten in deze situatie vinden dit moeilijk te begrijpen. Afgezien van het gevaar hierdoor een artificiële groep van 'extra' gedepriveerde daklozen in het leven te roepen, zijn hierbij vragen te stellen. We **zijn** er ons echter van bewust dat dit geen kwestie van keuze is maar van opgelegde vereisten door een lokale overheid.

4.3. Er zijn maatregelen nodig die tegemoet komen aan de nood aan privacy van straatbewoners, ook in nachtselters.

4.3.1. Ontbreken persoonlijke levenssfeer/privacy vs. veiligheid

Het aspect privacy overlapt met het aspect veiligheid en het is soms moeilijk beide te onderscheiden in het discours van mensen. Ze zijn immers beide een gevolg van het ontbreken van een eigen plek, hoe klein ook. Geen eigen ruimte hebben, voortdurend wisselende slaapplekken aandoen, overal je hebben en houden meeslepen, zorgt sowieso voor veel stress. De levensstijl van straatbewoners heeft niet alleen negatieve gevolgen voor de fysieke gezondheid maar net zozeer voor het mentale welzijn en het sociaal (kunnen) functioneren. De behoefte aan rust en ontspanning van straatbewoners is vaak zodanig groot, dat 's nachts op straat verblijven voor hen de logische keuze is of rationeel gedrag, zelfs wanneer de mogelijkheid om in de nachtopvang te blijven zich aandient, temeer wanneer er evenmin een minimum aan privacy te vinden is. Daarom zou elke vorm van nachtverblijf zodanig moeten worden georganiseerd dat elke bewoner er een maximale eigen ruimte heeft of kan hebben.

4.3.2. Streven naar een individuele slaapplek als alternatief voor slaapzalen

De slaapzalen in de nachtopvang worden door alle respondenten die we spraken, verwenst. Het is een bron van heel wat frustraties: mensen kunnen er hun spullen niet kwijt maar houden die bij zich in bed, het is nooit stil en de aanwezigheid van anderen maakt ontspanning, nachtrust en veiligheid problematisch.

- Individuele slaapruidtes: idealiter zou elke straatbewoners ten minste over een minimale eigen slaapruidte moeten kunnen beschikken zodat ten minste gedurende de nacht privacy, ontspanning en veiligheid gegarandeerd is. Dit zou heel wat problemen kunnen vermijden en de aantrekkelijkheid van nachtverblijven aanzienlijk verhogen voor dak- en thuislozen.
- Wanneer individuele slaapplekken of kamers niet mogelijk blijken, valt te denken aan het delen van slaapruidte met één, max. twee personen zoals dit het geval is in de Biekorf. Voor mensen die wel eens in de Biekorf verblijven maar ook voor anderen, blijft dit een belangrijk voordeel. Het is de reden waarom mensen die geen drugs gebruiken er zich toch aanbieden.
- Als alleen collectieve oplossingen voorhanden zijn, zoveel mogelijk plekken voorzien waar mensen alleen kunnen zijn of kunnen ontspannen: leesruimtes, computerruimtes, kleine vertrekken met zetels etc...

4.4. Gradatie in sancties

Wanneer sancties voor bepaald gedrag nodig zijn, pleiten we voor vertrek als ultimum remedium; wanneer het echt niet anders kan en voor een zo kort als mogelijke periode (dag?). Ook enkele respondenten stelden zo'n systeem voor.

16

4.5. Voorzien van middelen en ruimte voor professionele expertise inzake geestelijke gezondheid

Mentale issues zijn zodanig prevalent in onze groep en bij uitbreiding de hele groep van straatbewoners dat hieraan specifieke aandacht zou moeten kunnen besteed worden in de nachtverblijven.

- Personeelslid dat is opgeleid;
- Iemand die outreachend werkt of inzetbaar is in alle nachtcentra;
- Vormingen voor huidig personeel kunnen wellicht ook nut hebben.

4.6. Specifieke aandacht voor de noden van vrouwelijke straatbewoners

Het aandeel van vrouwen in onze populatie was 17%. Volgens een aantal veldwerkers ziet men de laatste jaren meer vrouwen die de nacht op straat doorbrengen. Dit heeft een aantal gevolgen waarvoor specifieke aandacht moet bestaan.

- Hoewel er nu reeds procedures bestaan in nachtopvangcentra voor vrouwen die o.m. het slachtoffer zijn van partner- of intrafamiliaal geweld, dienen voor deze groep naar tailored methodieken en/of opvangplaatsen worden gezocht.
- Wanneer kinderen betrokken zijn, is het van belang dat een beroep kan gedaan worden op specifieke expertise (traumaverwerking, etc.) met aandacht voor de moeder-kind band;

- Om de bescherming van vrouwen te optimaliseren (a fortiori vrouwen met afhankelijke kinderen), dienen zij indien mogelijk prioritaire toegang te hebben tot nachtverblijf dat voldoende veiligheid en privacy biedt.

Referenties

- Amore, K. (2019). *Everyone Counts: Defining and measuring severe housing deprivation (homelessness)*. University of Otago,
- Decorte, T., & Zaitch, D. (2009). *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie: Acco*.
- DESA, U. (2017). Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses, Revision 3. *Statistical Papers Series M*, 67/Rev, 3.
- Elwell-Sutton, T., Fok, J., Albanese, F., Mathie, H., & Holland, R. (2017). Factors associated with access to care and healthcare utilization in the homeless population of England. *J Public Health (Oxf)*, 39(1), 26-33. doi:10.1093/pubmed/fdw008
- Famutimi, O., & Thompson, K. R. (2018). Trends in substance use treatment admissions among the homeless in the United States: 2005-2015. *Games*.
- Greenberg, P. D., & Rosenheck, M. D. (2008). Jail Incarceration, Homelessness, and Mental Health: A National Study. *Psychiatric Services*, 59(2), 170-177. doi:10.1176/ps.2008.59.2.170
- Herring, C. (2019). Between Street and Shelter: Seclusion, Exclusion, and the Neutralization of Poverty. In *Class, Ethnicity and State in the Polarized Metropolis* (pp. 281-305).
- McMordie, L. (2020). Avoidance strategies: stress, appraisal and coping in hostel accommodation. *Housing Studies*, 36(3), 380-396. doi:10.1080/02673037.2020.1769036
- McVicar, D., Moschion, J., & van Ours, J. C. (2015). From substance use to homelessness or vice versa? *Soc Sci Med*, 136-137, 89-98. doi:10.1016/j.socscimed.2015.05.005
- Milburn, N. G., Stein, J. A., Lopez, S. A., Hilberg, A. M., Veprinsky, A., Arnold, E. M., . . . Comulada, W. S. (2019). Trauma, Family Factors and the Mental Health of Homeless Adolescents. *J Child Adolesc Trauma*, 12(1), 37-47. doi:10.1007/s40653-017-0157-9
- Mrkić, S. (2020). The 2020 round of population and housing censuses: An overview. *Statistical Journal of the IAOS*, 36(1), 35-42.
- Mulder, C., van Weeghel, J., Wierdsma, A., Zoeteman, J., & Schene, A. (2017). Expertise van de ggz in de frontlinie bij de zorg voor personen met verward gedrag ofwel met acute (zorg) nood. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 537-545.
- Rankin, S. K. (2019). Punishing Homelessness. *New Criminal Law Review*, 22(1), 99-135. doi:10.1525/nclr.2019.22.1.99
- Rocha, F. C., & Oliveira, P. R. S. d. (2020). Psychology on the street: outlining new identities from the work with homeless population. *Pesquisas e Práticas Psicossociais*, 15(1), 1-18.

Appendix bij het Veldonderzoek voor de NACHTbesteding van STRAatbewoners in Antwerpen

1. Reacties vanuit de huidige nachtopvangcentra / Dispatch

Als medewerkers van de nachtopvang (opvang bieden + hulpverlening) zijn we uiteraard erg geïnteresseerd in de redenen waarom cliënten geen gebruik **willen** maken van de nachtopvang en willen we graag constructief mee nadenken over een andere/betere vorm van nachtopvang of beter nog over andere vormen van 'wonen' (cfr Housing First).

De redenen waarom cliënten geen gebruik **kunnen** maken van de nachtopvang zijn voor 't grootste deel wel bij ons wel gekend (regio, profiel, onveiligheid, geen geldige verblijfspapieren deze reden valt weg tijdens de winterperiode, geen binding met Antwerpen)

Om een duidelijker beeld te krijgen van de ernst van dit fenomeen (populatie die geen gebruik kan/wil maken van de nachtopvang) zou een kwantitatief onderzoek zeker ook een meerwaarde kunnen bieden. We hopen daarom dat de daklozentelling in 2023 effectief zal worden uitgevoerd.

We hebben intern bekeken welke aanbevelingen die in het rapport vermeld worden we - al dan niet op korte termijn – kunnen realiseren of in het verleden reeds hebben opgenomen:

1. Huisdieren

- Bij opstart van de nachtopvang op de locatie Desguinlei (Victor 4) was er een optie voor opvang van dakloze cliënten met hond. Er werden benchen aangekocht, de cliënt kon de hond onderbrengen in de bench die op de benedenverdieping van het gebouw stond. Er heeft geen enkele cliënt gebruik gemaakt van dit aanbod. Cliënten met hond die een opvangvraag hadden (aantal was zeer beperkt) wilden de hond mee op hun kamer.
- In het kader van een nieuw gebouw voor nachtopvang zullen we dit thema zeker mee opnemen. We willen hier wel vermelden dat opvang van cliënten met huisdieren implicaties heeft op hygiëne en verzekeringsissues.
- Voor opvang/huisvesting van dakloze cliënten met huisdieren kijken we eerder naar alternatieve woonvormen (cfr Housing First)

2. Lockers

- Grotere lockers op openbare plaatsen is zeker een goed idee, we verwijzen hiervoor naar het project in Gent. (<https://stad.gent/nl/samenleven-welzijn-gezondheid/welzijn/zo-zorgt-gent-voor-dak-en-thuisloze-mensen>)
- Zowel nachtopvang Victor 4 als daginloop heeft lockers ter beschikking om waardevolle spullen veilig te bewaren, deze zijn uiteraard beperkt in grootte. We moeten rekening houden met hygiëne problematiek, en verzamelgedrag.
- Bij de besprekingen over een nieuw gebouw voor NOC Victor wordt het thema 'lockers' mee opgenomen.

3. Openingsuren

- In het verleden werd er reeds geëxperimenteerd met vroegere openingsuren vb Biekorf open vanaf 18.00u. Dit bleek geen succes, leidde tot meer conflicten omdat cliënten te lang samen waren.

- Vertrekuur: We bespreken of we het vertrekuur in Biekorf kunnen verlaten in overleg met stad en team (zelfde vertrekuur als in Victor). Dit heeft uiteraard impact op organiseren van personeelsshiften en budget. Deze oefening moeten we nog maken om te bekijken of dit realistisch is.
- Instroom uur: Aangezien Victor 4 werkt met gereserveerde bedden proberen we op een toch nog redelijk uur (21.00u) zicht te krijgen op vrije plekken en zo nodig nieuwe acute cliënten met een opvangvraag alsnog opvang te geven. De gereserveerde bedden in Nachtopvang Victor 4 zijn immers de laatste maanden zo goed als volzet.
- 24 uren opvang: We willen eerder inzetten op structurele oplossingen rond wonen.

4. Meer privacy, afstappen van grote collectieve ruimtes, ontspanning

- In het kader van een nieuw gebouw werd aangegeven om over te stappen naar kleinere kamers. Het lokaal bestuur ondersteunt deze vraag mee.
- We zijn vanuit nachtopvang niet per se vragen partij om individuele kamers te voorzien, ook vanuit veiligheid (sociale controle)
- Het belang van een buitenruimte wordt mee opgenomen in de besprekingen in kader van een nieuw gebouw voor de nachtopvang Victor.
- In de huidige setting (NOC Victor) zijn er verschillende initiatieven/mogelijkheden voorzien voor ontspanning: cinemazaal, ruimte voor gezelschapsspellen, organiseren van sportactiviteiten,... In het huidige gebouw zijn hiervoor verschillende fysieke ruimtes aanwezig waardoor cliënten zich verspreid in het gebouw bevinden.

5. Gradaties in sancties

- Binnen CAW Antwerpen, diensten in kader van straatzorg loopt een proces rond huisregels/agressiebeleid/sancties. We willen hier wel aangeven dat fysieke agressie tegenover personeel of andere bewoners niet kan getolereerd worden. We willen zoveel mogelijk inzetten op het individu maar als de veiligheid in gedrang komt moeten we kiezen voor de groep versus het individu.

20

6. Middelen en ruimte voor professionele expertise inzake geestelijke gezondheid

- Dit proces is lopende, er worden extra middelen ingezet voor MPT.

7. Specifiek aandacht voor vrouwen

- in een nieuw gebouw: veilige kamers voor vrouwen

We zijn blij dat we een aantal zaken bevestigd zien in dit document en grijpen dit graag aan om te kijken wat verder nodig is en in gesprek te blijven gaan.

Als signaal willen wij hier nog graag de intersectorale samenwerkingen en structurele woonvormen voor deze doelgroep onder de aandacht brengen en zo enkele aanbevelingen dus ook mee ondersteunen.

2. Aanvullende reacties vanuit het Straatoverleg

Het zal wellicht boeiend zijn om een en ander nog verder te onderzoeken :

- Denk bijvoorbeeld aan de vraag wat de psychisch meest kwetsbare straatbewoners (vooral gekend bij het MPT) nodig hebben wat betreft toeleiding, ruimte, regels, omgang.
- Hoe kunnen een aantal ingebakken premisses van straatbewoners ivm de nachtopvang gecounterd worden ? Wat is er nodig om vertrouwen te winnen zodat toeleiding tot nachtopvang vlotter verloopt ?

Voorts hopen we dat er rekening gehouden wordt met de aanbevelingen bij het ontwerp van een toekomstig nieuw gebouw voor de nachtopvang in Antwerpen. Als de ontwerpers de ambitie zouden hebben om rekening te houden met de behoefte aan voldoende privacy voor de straatbewoners, het behoud van huisdieren, de specifieke kwetsbaarheid van vrouwen, ... dan kan hier een nieuw project uit groeien dat straatbewoners werkelijk voldoende rust en bescherming kan bieden als eerste stap naar een mogelijke huisvesting.

Vanuit het straatoverleg zijn we steeds bereid op zoek te gaan naar vormen van good practising in andere steden/landen.

21

3. Concrete actiepunten vanuit het gesprek met het Kabinet Meeuws op 1 december 2022

Aanwezig: Anton Van Dijck en Amber van Wijngaarden (onderzoekers), Tino Ruyters (Free Clinic), Hellen Renders (CAW Straatzorg), Katinka Theuns (CAW Nachtopvang), Mark Huygen (CAW Outreachteam), Tijs Geerts en Dorien Smits en Niek Everts (Straatoverleg), Tom Meeuws en Marieke Smeyers (Kabinet Sociale Zaken)

Volgende concrete actiepunten kwamen naar voor vanuit het gesprek:

Lockers: voorbeeld lockers Gent wordt bekeken. Er zal contact opgenomen worden met de stad Gent. Het Centraal Station wordt gezien als ideale plaats om lockers te voorzien. Het Kabinet werkt dit verder uit.

Huisdieren: idee om enkele kamers te voorzien met een bench voor de hond wordt meegenomen in plannen nieuw gebouw

Ruimere openingstijden: vooral van toepassing voor Biekorf tijdens winterwerking (nu tot 8.30 uur open). Er wordt intern binnen CAW bekeken wat haalbaar is + kostenplaatje om de openingsuren te verruimen tot 9.45 uur in de ochtend.

We moeten af van collectieve slaapzalen. In het nieuwe gebouw zal hier rekening mee gehouden worden. Slaapkamers voor 1 persoon zijn niet haalbaar (o.a veiligheid).

Sanctiebeleid : dit wordt intern in opvangcentra Victor en Biekorf opgenomen. Er leven in teams zelf veel vragen over het sanctiebeleid. In Biekorf is er tijdens de winter een rustkamer voorzien die toegankelijk blijft bij sancties. Kan dit ook in Victor ? Eventueel een container die buiten geïnstalleerd wordt (het Kabinet bekijkt wat er mogelijk is)?

De idee van een toegankelijke rustkamer bij sancties moet zeker ook meegenomen worden in de plannen voor een nieuw gebouw.

Voor mensen die absoluut niet functioneren in nachtopvang: alternatieve woonvorm (Wooncontainers? Idee van vroeger wordt opnieuw bekeken door kabinet)

Professionele expertise inzake GGZ: Een halftijdse vacature wordt binnenkort uitgestuurd voor deze functie.